

ANDREJ STUDEN

"NESPODOBNO OBLEČENE ŽENSKE SO SATANOVO ORODJE, KER PO NJIH, KAKOR NEKDAJ PO KAČI GOVORI"

Katoliška cerkev in nemoralnost v ženski modi po veliki vojni

Vzporedno s procesom industrializacije se je najhitreje in najbolj korenito spreminjala obleka. V 19. stoletju se je tudi na Slovenskem "v zelo kratkem času zgodila menjava – v materialu, izdelavi, kroju, barvi in reprezentativni vrednosti – 'regionalnih' oblačil v obliki noše v tovarniško proizvedeno in regionalno nespecifično bombažno obleko, torej k moderni masovni konfekciji in modi".¹ Za stoletje meščanstva je na področju oblačilne kulture značilen proces postopnega zatona noše, ki ga je spremljal prav tako postopen prodor mode. Pod pogoji nove geografske in socialne mobilnosti je obleka in moda postala medij skupinskih in kulturnih stilov, ki so med seboj svobodno tekmovali in pri katerih je odločilno naraščala barvitost in pisanost vsakdanje obleke.²

Tudi katoliška cerkev ob prodiranju mode in njenih večkrat muhastih modnih novosti in norosti ni ostala ravnodušna. Potem ko so bili oblačilni redi, s katerimi se je skušala varovati obstoječa stanovska členitev, odpravljeni, so se cerkveni krogi še bolj kakor meščani npr. zavzemali za to, da bi se kmetje oblačili drugače, torej primerno svojemu stanu in položaju v družbi. Kmečka oblačila iz tradicionalnih materialov so veljala namreč za dovolj "ponižna", duhovniki pa so še in še nastopali proti gizdavosti, nečimernosti, štimanosti, ošabnosti, napuhu in oholosti v oblačilnem videzu.³ Skratka: "Vsi ljudje se ne zamorejo po enako lepo in dobro oblačiti /.../ v ti reči jim gre ravnati se po stanu, premoženji in po deželni šegi." Oblačiti se moramo "pametno, to je, po stanu, premoženji, starosti, spodobnosti, deželni šegi /.../ čedno in spodobno. Tisti ljudje, kateri morajo drugim lep zgled dajati, in kateri imajo do drugih posebne dolžnosti, imajo tudi tolikanj večji dolžnost, tako oblačiti se, de svojimu stanu ne delajo nečasti, in de jim zavolj tega njih podložni ne bodo spoštovanja krajšali; zakaj ti sodijo po obleki, kakšniga duha imajo vikši." In ne nazadnje: "Posnemati smemo le tiste šege, ktere so spodobne, ktere imajo pametni in dobro obravnavani ljudje v navadi."⁴

Toda tudi kmetje na Slovenskem so se v 19. stoletju vse pogosteje srečevali predvsem z industrijsko izdelanimi oblačilnimi materiali in sprejemali v določenem obsegu tudi vplive istodobne oblačilne mode. Z vse večjim obsegom uporabe v tovarnah izdelanega blaga je bilo opazno in nezadržno tudi približevanje mestni oblačilni modi. Katoliškim moralistom so padle v oči predvsem prekomerno nališpane in prezalo, a hkrati pregrešno oblečene ženske. Medtem ko so z nezmernostjo v pijači grešili pred-

1 Wolfgang Kaschuba, *Lebenswelt und Kultur der unterbürgerlichen Schichten im 19. und 20. Jahrhundert*, München 1990, str. 103.

2 Prim.: prav tam, str. 104.

3 Prim.: Angelos Baš, *Oblačilna kultura na Slovenskem v Prešernovem času*, Ljubljana 1987, str. 34, 48 in 50.

4 Napeljevanje k poboshnimu shivljenju in lepimu sadershanju. Iz nemshkiga prestavljeno in natisnjeno po povelji milostliviiga in prezhashtiliviiga Firshta, Gospoda Antona Alojsa Ljubljanskiga Shkofa, Ljubljana 1840, str. 35–36.

vsem moški, "se napake nečimerne ali celo nespodobne obleke nahajajo bolj pri ženskem spolu.⁵ /.../ Sv. Očetje imenujejo nespodobno oblečene ženske orodje satanovo, ker po njih, kakor nekdanj po kači govori, tudi jo imenujejo terdnjavo, iz ktere se satan z dušami vojskuje. Pa težko je verjeti, da bi bila oseba, ki nespodobno obleko nosi, čista. Ker ako čednost čistosti previva v njenem srcu, se bode tudi vnanje razodevala. Tudi se take osebe ne morejo izgovarjati s šego ali nošo (modo). Kar je samo na sebi pregrešno, ali pa vir greha, se z nobeno šego ne more opravičiti. Gospod nas enkrat ne bo sodil po postavah šege, ampak po postavah sv. Evangelija. Tistih, ki ne ravnajo po šeginih, sramežljivosti nasprotnih pravilih, noben pameten ne zaničuje ali zasmehuje, ampak jih marveč čista. /.../ Po pravici je tedaj več škofov, in med njimi tudi gotovo ne prenapeti sv. Frančišek Salezij, potem več cerkvenih zborov, in celo več papežev prepovedalo nespodobno oblečenim ženskam deliti sv. zakramente."⁶ Zato, da ženskam ne bi bilo treba delati javne pokore za javno pohujšanje in da bi se obvarovale pregrešne nečimernosti, naj matere in vzgojiteljice zlasti pazijo, "da bodo mlade deklice spodobno oblačile, ker bi sicer zgodnja navada prav lahko oslabil čut prave sramežljivosti, ki je v poznejših letih tolikanj bolj potrebna".⁷

Katoliška cerkev je tudi pozneje ves čas sledila spremembam oblačilne kulture, njenih staromodnih stališč pa niso razrahljali tudi kruti vojni časi. Na drugi, popoldanski seji škofov ilirske metropolije, 13. aprila 1915 v Gorici, ki so ji prisostvovali vsi škofje "ilirske provincije",⁸ so razpravljali tudi o "Sveti zvezi proti brezsrarni ženski nošnji (modi)". Predsednik, goriški nadškof dr. Frančišek Borgia Sedej je poudaril, da si je tako zvezo zamislil splitski škof dr. Gjivoja in da je svojo "nakano razodel sv. Očetu, ki je zvezo in z njo združeno molitev blagoslovil in željo izrekel, da naj bi se čim bolj razširila po svetu. Da bi bila taka zveza potrebna tudi našim krajem, se splošno priznava in prevzvišeni gospod predsednik obljubi, da bode storil korake v Rimu, da se pri nas samostojno uvede Sveta zveza proti brezsrarni modi z blagoslovom in priporočilom sv. Očeta."⁹

O dostojni ženski obleki pa so ob prisotnosti "navrstveno neoporečnega" ljubljanskega knezoškofa Jegliča več kot dve leti kasneje razpravljali tudi na škofovski konferenci na Dunaju. Jeglič je v svojem dnevniku zapisal, da je eden od udeležencev, linški škof Johannes Ev. Maria Gföllner, 11. novembra 1917 popoldne, poročal o častivredni obleki pri sprejemanju sv. zakramentov ("ehrbare Kleidung beim Empfang der heiligen Sakramente"). "Po pojasnitvi naukov krščanske morale o obleki, je poročal, kaj so škofje pri nas in na Nemškem v tem oziru že storili. Nazadnje je stavil razne predloge, kako naj škofje postopajo, da odpravijo pohujšljivo obleko pri krstu, birmi, obhajilu. Pri naših družtvih naj se dekleta in žene za to zavežejo. Sklenili smo skupen pastirski list o javni moralnosti sploh, posebno pa o obleki ženskega spola."¹⁰

5 "Ošabna noša je posebna skušnjava ženskiga spola, in kjer je preveč lišpa in šopirnosti, je vselej premalo ali pa nič sramožljivosti in čistosti", je ugotavljal moralističen pisec v članku *Pregrešnost nesramne in ošabne noše* v *Zgodnji danici*, 20. 11. 1851.

6 Nar lepši čednost in nar gerši pregreha. Po nemški spisal sekovski knez in škof dr. Janez Zwerger; poslovenila mašnika ljubljanske škofije (A. Zamejic in K. Klun), Ljubljana 1879, str. 150–152. O nesramni, pohujšljivi in za vsako nesprideno dušo žaljivi noši glej tudi: *Kje je začetek vse spačenosti?*, *Zgodnja danica*, 30. 8. in 13. 9. 1860.

7 Prav tam, str. 152.

8 Frančišek Borgia, knez in nadškof goriški – predsednik, Anton, škof krški, Anton Bonaventura, knez in škof ljubljanski, Andrej, škof tržaško-koprski in Trifon, škof poreško-puljski.

9 NŠAL, Škofijski arhiv, Škofje, Anton Bonaventura Jeglič, fasc. 40, Zapisnik konference škofov ilirske metropolije v Gorici z dne 13. in 14. 4. 1915.

10 Anton Bonaventura Jeglič, *Dnevnik*, 11. 11. 1917. Pastirski list *Nadškofje in škofje avstrijski svojim*

Velika vojna je pri vseh družbenih slojih odločilno spremenila območje izkušenj in horizonte pričakovanj. Po letih brezumnega obstreljevanja med frontnimi jarki, dela v tovarnah streliva in milijonih vojnih žrtev, ranjencev in invalidov ter prizadetih od vsesplošne lakote in pomanjkanja, po teh vsesplošnih doživetjih vojnih strahot, ki so prizadela celotno družbo, vsa področja življenja in vse družbene skupine, je konec leta 1918 končno zavladal težko pričakovani mir. Mišljenje, da tako ne gre več naprej, je že v letih 1917 in 1918 postalo splošen pogled in zahteva.¹¹

Povojno obdobje je naenkrat odprlo vrata drugačnemu življenju. Pred vojno stabilen meščanski "včerajšnji svet" se je po razpadu dvojne monarhije močno zamajal. Vojna je odločilno postavila pod vprašaj mnoge privilegije moškega spola. Nastopil je čas "povojne psihoze", ki ga je na eni strani zaznamovalo vsesplošno pomanjkanje in neznosna draginja, po drugi pa tudi nadvse živahno družabno življenje,¹² ki je, kot se zdi, delovalo kot nekakšen mentalni faktor stabilizacije. "Vojna je zrahljala marsikatero principe in jih strla v prah, podrla pa je tudi mnogo koristnega in lepega. Mnogo onih, ki so bili silni v svojem nrvstvenem čustvovanju, zmerni v uživanju, se je vrnilo iz vojaške službe domov, popolnoma demoraliziranih, vdanih vsakodnevnu uživanju." Svetu so takoj po veliki vojni zavladali alkohol, sifilis in nikotin. Krvavemu plesu vojne je sledil "kankan razuzdanosti, pijače, pohotnosti!" Prečute noči v družbi dvomljivih žensk in v naročju kraljev Alkohola in Nikotina niso bile zdrave za narod, ustvarjale so "žive okostnjake, ne pa rdečeličnih, krepkih, mišičastih ljudi", so zapisali v glasilu Sokola leta 1919 ter opozorili, da se sokolske družabne prireditve ne smejo odvijati "na čast troperesni deteljici sifilis, alkohol in nikotin".¹³

Vsa predavanja o škodljivosti alkohola in drugih grehah so bila seveda zaman. Vojni je sledil zmagoslavni pohod cigarete, ki je nadomestila umirjeno kajenje pipe ter postala simbol modernega in hitrega uživanja v hektično-nervoznem vsakdanjiku ne samo veselega Pariza in drugih metropol svetovnega razkošja,¹⁴ temveč tudi manjših provincialnih središč, kot je bila Ljubljana in drugi slovenski kraji. "Prav vojna je dokončno ustoličila cigarete kot tobačni proizvod nove dobe."¹⁵ Brez njih si po veliki vojni težko predstavljamo tudi plesne lokale in kavarne. Raj alkohola in tobaka pa so poleg moških za svoj zaščitni znak vzele tudi ženske emancipiranke. Marija Bartolova jih je v moralističnem spisu *Žena in nrvni prerod* opozarjala, da alkohol "ne vpliva samo kvarljivo na razum in spomin, ampak tudi na moralnost, ker vzbuja prezgodaj spolne strasti". Pretirano se ji je zdelo tudi javno kajenje žensk, ki hočejo veljati za emancipiranke. Te ne znajo poprijeti za nobeno delo, izgubijo "smisel za ženska opravila" in "ženski značaj". O grdi razvadi, kateri se je "zadnje čase vdalo ženstvo", takole razglablja: "Naše meščansko ženstvo, staro in mlado, se je vse preveč navadilo tobaka! Recimo, da je ta zdravju neškodljiv, pa pomisliti je treba, koliko denarja gre za to v dim. Čim dražji je tobak, s tem večjo strastjo se kadi. Kako prazni tobak domačo blagajno, če

vernikom pozdrav in blagoslov v Gospodu našem Jezusu Kristusu, objavljen leta 1918, na splošno poziva ljudstvo, da je "najvažnejša dolžnost varovati vero in nrvnost", o nemoralni obleki ženskega spola pa posebej ne govori. – Ljubljanski škofijski list, leto 1918, št. 10, str. 113–119.

- 11 Prim.: Kaschuba, *Lebenswelt und Kultur der unterbürgerlichen Schichten im 19. und 20. Jahrhundert*, str. 37.
- 12 Janez Cvirn, *Meščanstvo v Celju po razpadu Avstro-Ogrske*, v: *Iz zgodovine Celja 1918–1941*, ur. Marija Počivavšek, *Odsevi preteklosti* 3, Celje 2001, str. 203.
- 13 Dolores Kores, *Kratka krilca, alkohol & charleston*, *Zgodovina za vse*, leto VIII, št. 1, 2001, str. 52.
- 14 Prim.: Roman Sandgruber, *Schöne Frauen rauchen. Geschlechtsrollen, materielle Kultur und sozialer Wandel*, *Beiträge zur historischen Sozialkunde*, 14 Jg., 1/1984, str. 12.
- 15 Tatjana Čepič, *Opojnost tobaka. Razstava Mestnega muzeja Ljubljana ob 120-letnici Tobacne Ljubljana*, Ljubljana 1991, str. 37.

kadita oba, mož in žena! Včasih so bile one ženske redke, ki so pokadile po eno svalčico po kosilu ali večerji, javno; sedaj kadi naše meščansko ženstvo kakor za stavo povsod: doma, v restavracijah in kavarnah."¹⁶

Pilo in kadilo pa se je tudi na plesnih prireditvah, ki naj bi predstavljale prizorišča nesramne mode ter spolne razuzdanosti. Proti nemoralnim plesom je ves čas odločno nastopal npr. ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič, toda vrtoglavih dogajanj na plesišču, ki naj bi bilo že po besedah prečastitega knezoškofa Antona Martina Slomška "deviške čistosti morišče",¹⁷ ni mogel zatreti. Jegličevo vsestransko obsojanje plesov, češ, da se "pri plesu v sto slučajih greši smrtno vsaj devetdesetkrat" in da se ta nesramni greh "gnusi celo poganom", ni nič pomagalo.¹⁸ Po vizitaciji kamniške dekanije jeseni 1926, s katero je bil škof Jeglič, denimo, močno zadovoljen, so mu bili edini trn v peti nespodobni in pregrešni plesi. Zaskrbljen je bil, da gospodje niso odločno nastopali "zoper strašne nesramne, prav skrivne tovarišije fantov in deklet po župnijah in zoper gnusne moderne plese, ki se iz mesta tudi po deželi širijo. Ker je bil v tej zadevi ves dosednji moj trud, tudi za časa zadnje sinode popolnoma brezuspešen, sem letos molčal. Le sam sem trpel in kar mogoče s posebno božjo pomočjo nasproti deloval."¹⁹

Utrip vsakdanjega življenja po veliki vojni pa je gotovo zaznamovala tudi neprestano menjajoča se (ženska) moda, ki je v očeh katoliške cerkve delovala nedostojno, nečastno in nemoralno. Moda pred veliko svetovno morijo, v letih po 1900, se je zdela z današnjega zornega kota nepraktična, nenaravna, nelagodna, nehigijska, nezdrava. To modo Zweigovega "včerajšnjega sveta" pa je po drugi strani že spremljal tudi nov odnos do oblačenja, prevladovati je začelo spoznanje o zdravem in udobnem ženskem oblačilu. Ženske so na poti v moderno začele korak za korakom opuščati zajetno obleko starih časov, obleko, ki so jo sestavljale krinoline in vlečke, razni naborki, različna spodnja in spodnja-spodnja krila in zlasti res osupljivi korzeti. Nezdravi in tesni stezniki, ki so ženske v sredini života stiskali kakor ose,²⁰ so označevali tako telesno kot tudi duhovno in družbeno zvezanost, s katero je večina žensk vstopila v 20. stoletje. Poleg meščank so modnemu korzetu podlegle celo delavke, njihovi ceneni stezniki pa so bili še posebno tesni in mučni.²¹ V Evropi so ustanovljali zveze in društva, ki so se zavzemala za zdravo žensko telo. Zdravniki so svarili pred noro modo nošnje steznikov. Toda poslavljanje od tega oblačilnega kosa je tudi na Slovenskem trajalo vse do prve svetovne vojne.²²

16 Marija Bartolova, *Žena in npravni prerod*, Prerod, leto I, št. 5, 1922, str. 73–74.

17 Anton Martin Slomšek, *Krščansko devištvo*. Nauki, vzgledi in molitve za dekleta, Celovec 1894, str. 31.

18 Pastirski list *Anton Bonaventura po božji in apostolskega sedeža milosti knezoškof ljubljanski vsem vernikom pozdrav, mir in blagoslov v Gospodu našem Jezusu Kristusu* – Ljubljanski škofijski list, leto 1918, št. 11, str. 138.

19 Anton Bonaventura Jeglič, *Dnevnik*, 22. 10. 1926. Jeglič je nastopal zlasti proti modernim plesom, češ, da so "grešni in razuzdani". – *Dnevnik*, 21. 1. 1926.

20 Prim.: Stefan Zweig, *Včerajšnji svet*. Spomini Evropejca, Ljubljana 1958, str. 79.

21 Dieter Franck, *Als das Jahrhundert jung war*, Berlin 1997, str. 185.

22 Maja Ilich, *Nekaj o modi v slovenskem časopisju na prelomu stoletja (1895–1915)*, *Zgodovina za vse*, leto VI, št. 2, 1999, str. 98. Pred prvo svetovno vojno so novotarije na področju ženske oblačilne mode naletela na odpore in povsod povzročile mnogo razburjenja. "Zlasti po velikih mestih so demonstracije proti hlačaricam na dnevnem redu. /.../ V Galati v Romuniji se je neka dama iz boljših krogov prikazala na ulici v hlačah. Ljudje pa so jo napadli in strgali hlače s telesa. Dama je nato potegnila iz mufa revolver in ustrelila dvakrat slepo v zrak. Ljudje so pobegnili, a dama je morala najeti kljub temu avtomobil in se peljati domov, seveda brez hlač. – V Ljubljani hodita ženski v hlačah, pa se doslej ni drugega zgodilo, kakor da je za hlačaricama drla velika množica. V Gradcu bodo prvokrat videli žensko v hlačah na odru ondotnega orfeja." – *Slovenec*, 11. 3. 1911. Nošnja ženskih hlač pa je operetni pevki Willi Bauer pre-

Za povojni oblačilni videz pa je bila značilna večja sproščenost, oblačila so bila bolj zdrava in udobnejša. Toge oblačilne kose so v vsakodnevni uporabi nadomestile mehkejšje in udobnejše oblike. Modo med obema vojnama lahko po njenih značilnostih poenostavljeno delimo na dve obdobji – na modo dvajsetih in na modo tridesetih let. V obeh obdobjih so bile spremembe bolj očitne v ženski, manj v moški modi. Linija ženskega telesa se je po svetovni moriji skušala čim bolj približati moški. Take težnje so, kot rečeno, obstajale že pred prvo svetovno vojno, toda pravi razmah so doživele šele v 20. letih. Idealno in lepo žensko telo je moralo odslej biti čim bolj vitko, če ne že kar mršavo. Vsi ženski atributi – prsi, boki, pas, zadnjica – so morali biti kar se da neizraziti. Naravne ženske linije so se zabrisale, moda je odslej zahtevala gol vrat in ohlapno, na ramah visečo obleko brez nezdravega steznika. Poleg opuščanja tesnih korzetov²³ in številnih spodnjih kril so se skrajšale tudi obleke. Dolga ženska krila so do tedaj popolnoma skrivala noge, zdaj pa so se močno skrajšala. Najkrajša krila so ženske nosile leta 1925, ko so segala le do kolen. V modi so bili kostimi, ki so se zelo poenostavili. Tudi ženske so se začele oblačiti v puloverje. Sprva so nosile klobuke v obliki lonca, pozneje širše klobuke in čepice. Obuvala so nizke čevlje brez pet, a sčasoma so vedno večji modni krik postajali čevlji z višjo ali visoko peto in vedno pogosteje jih je bilo lahko opaziti na nogah petičnih damic in dam. Na prodor mode so s svojim vzorom močno vplivale filmske zvezde.²⁴ Vloga filma je namreč v tem času postajala vse pomembnejša. Enako je veljalo za vpliv športa in nekaterih športnikov.

Po veliki vojni se je torej uveljavil nov lepotni ideal ženske postave, ki naj bi bila odslej vitka, mladostna in športna.²⁵ Šele konec 20. let, ko je modne smeri prenehala usmerjati t.i. "girl moda", je moda začela upoštevati več ženskosti ter "propagirati resnejšo in bolj komplicirano obleko", ki naj bi premagala najtežjo nalogo in "imitirala damo-ženo".²⁶ Ženske obline odslej niso bile več zatajevane, čeprav je bila ozka silhueta še vedno priljubljena. Sredi 30. let so pod vplivom športa postale tudi pri ženskah priljubljene bolj široke rame in ozek pas. Skratka. Med vojnama so bile vidne težnje po izenačitvi spolov tudi v oblačenju. Osnova ženskih oblek je bila srajčna nedeljena in do kolen skrajšana obleka. Iz moških oblačil je prevzeta tudi enostavnost. Težnje po izenačitvi obeh spolov pa so se izrazile tudi v poudarjenih ženskih ramenih, omenjenem kajenju žensk v družbi, pa fantovsko pristriženih laseh in v svobodnejšem vedenju žensk nasploh v primerjavi s prejšnjimi obdobji.²⁷

Prva leta po vojni so ženske še vedno umetelno česale dolge lase. Povojna moda je dopuščala več različic: s prečo na sredini ali na strani, s pokritimi ali odkritimi ušesi. Prevladovala so pričeske z vozli na tilniku ali proti temenu glave. "Dvajseta leta so prinesla revolucionarne spremembe tudi v urejanju ženskih las. Kratke moške pričeske so ženske posnemale z bubi frizuro. To pomeni deško pristrižene gladke lase do konca

povedala tudi policija v Draždanih (Dresden). Pevka je v ženskih hlačah želela nastopiti v tamkajšnjem kabaretu, toda policija je menila, "da je to nedopustna propaganda za neokusno žensko modo. (Na odru slovenskega gledališča v Ljubljani je v soboto prvokrat nastopila ženska v hlačah gdčna. Šetfilova.)" – Slovenec, 13. 3. 1911.

23 Še v dvajsetih letih steznik pri starejših ženskah ni bil povsem pozabljen. Glej: Sergej Vrišer, *Tristo let mode na Slovenskem*, Maribor 1965, str. 17.

24 Med njimi je bila gotovo tudi Ida Kravanja iz Divače, slavna Ita Rina. O njej glej: Lilijana Nedič, *Ita Rina*, Ljubljana 1998.

25 Sandgruber, *Schöne Frauen rauchen*, str. 17.

26 *Modni péle mèle, Žena in dom*, št. 3., 1930, str. 102.

27 Prim.: Janja Žagar, *Oblačilna kultura delavcev v Ljubljani med prvo in drugo svetovno vojno*, Ljubljana 1994, str. 27–30.

ušes in na tilniku celo nekoliko pobrite."²⁸ Prve bubi frizure so ob svojem pojavu delovale naravnost šokantno. Ker je moderen "bubi" zahteval pogosto in natančno striženje, je bil običajen le med premožnejšimi meščankami modernejših nazorov, med delavkami pa je bil zaradi skromnih gmotnih razmer precej redek. Okoli leta 1925 je železna ondulacija omogočila uveljavitev tudi drugačnih kratkih ženskih pričesk. Kodre v obliki valov (velne) so pri tem postopku oblikovali z razgretimi železnimi kleščami. Po letu 1930 pa je moda zapovedovala spet nekoliko daljše lase, ki so jih ženske še vedno urejale z železno ondulacijo in nekaterimi drugimi frizerskimi postopki kot so krepanje, vodna in električna trajna. Pričeske so v tem času utrjevali s pivom, saj lakov še niso poznali. Od sredine 30. let so dolge lase dvignili v različno oblikovane pričeske, v modi pa so bili tudi razpuščeni dolgi lasje z navznoter obrnjenimi konicami. Po urejenosti pričeske so močno izstopale uradnice, v večji meri pa še prodajalke. Urejenost je namreč nekako sodila k trgovskemu in uradniškemu poklicu.²⁹

Da je bila moda v svojih ukazih absolutna tudi med obema svetovnima vojnama in da so ji poskušali slediti tako bogati kot revni, zlasti pa mladež, ni nikakršnega dvoma. Prikimamo lahko razpravljanju v ženski reviji *Žena in dom*, češ, da skoraj vsaka novost mode "naleti sicer na odpor, pa naj bodo to kratki lasje ali dolga krila. Izkušnja nas pa uči, da je vsak, še tako oster odpor brezpomemben, Moda iz principa prezira vse proteste in uklepa v svojo oblast tako rekoč ves svet. /.../ Ker je moda zmeraj nova in ni enolična, se ji ves svet rad pokorava. Modni zakoni na srečo niso zbrani v zakoniku, zato se tudi prestopki in pregreški ne kaznujejo po paragrafih. Zato tudi ni žena, ki se še tako pregreši proti modi, poklicana pred sodišče in kaznovana. Ko bi, recimo, določili kazni: za prekratko pristrižene lase ('na fanta') pol leta, za kratko plesno obleko 5 let, za prekratko krilo 2 leti, bi marsikatera sploh ne prišla iz zapore. Ko bi prišla po prebiti kazni zopet na svobodo, bi bila zaradi nove modne izpremembe morda zopet kaznovana, a zdaj za ravno nasprotni pregrešek. Takih zakonov ni, zato vidimo danes v družbi in na ulici žene, ki se nekaznovano nemoteno gibljejo, čeprav se ne pokoravajo modnemu diktatu. Ampak ti pregreški se kaznujejo večkrat strože, kakor ko bi jih kaznovali po paragrafih. Sodi jih žensko sodišče, ki je priznано strogo. Strupene opazke, zaničljivi pogledi in brezkončno opravljanje izreka sodbo nad takimi zločinkami. Te častne izjeme pa prenašajo vse to trpljenje in pogumno kljubujejo vsem opazkam, pogledom in opravljanju iz čisto preprostega vzroka, češ da jim moda ne ugaja, da jim ne pristojata ali pa da nimajo dovolj sredstev."³⁰

V povojnih letih so moderna in pisana modna oblačila na eni strani imela mnogo zagovornikov. V Slovenki leta 1922 npr. beremo: "Moda zadnjih dob je prinesla izboljšave trajne vrednosti. Te so: prost vrat, ohlapna, na ramah viseča obleka brez steznika in kratka krila. S tem se je končno dosegla neka skladnost med zahtevami zdravja in mode, kar bi moralo brezpogojno vedno biti. Z eno besedo: dotalno krilo je gnjusoba!"³¹

Po drugi strani pa je spremenjena podoba modernih žensk marsikomu šla v nos. Oblačenje mladenk po najnovejših pariških modnih hitih je moderne ženske kot satanovo orodje v mnogih očeh demoniziralo. V vsesplošnem pomanjkanju in krizi povojnih let jih je motilo zlasti prekomerno in potratno zapravljanje celih kupov denarja za nespodobna oblačila, vse skupaj pa naj bi vodilo v brezversko in razuzdano življenje. Mnoge mladenke so se namreč navkljub svarilom katoliške cerkve, da je "gizdavo,

28 Prav tam, str. 128.

29 Prav tam, str. 128–129.

30 Modni pêle mêle, *Žena in dom*, št. 3., 1930, str. 102.

31 Kores, *Kratka krilca, alkohol & charleston*, str. 56.

ošabno ali prevzetno oblačilo" tretji od devetih najhujših sovražnikov devištva,³² pre-dale čarom aktualne mode. Modne novosti se niso zasidrale samo v velikih mestih, temveč jih je bilo opaziti tudi med "moderniziranimi" mladenkami manjših središč in na podeželju. Nek višji uradnik dunajske kriminalne policije, ki je leta 1922 obiskal Ljubljano, je o ljubljanski ženski modi, denimo, izrekel naslednjo uničujočo in poniževalno kritiko:

"Imate pravcato velikomestno življenje, vsaj kar se tiče ženske mode. Zatrjujem Vam, da sem že veliko videl na svetu in da je ni kmalu stvari, ki bi me kot izkušenega policista spravila iz ravnotežja. A tako razuzdane in tako razkošne in zajedno grde ženske noše še nisem videl nikjer. Pomislite, srečal sem pri Vas na ulici gospodične in gospe, ki niso imele na sebi drugega, nego nekako žaklju podobno, zadaj pa do pod plečmi izrezano, do kolen ali malo čez nje segajoče krilo, brez rokavcev, brez spodnjega krila, neke vrste popolnoma prozorno pajčevino kot nogavice in 'čeveljčke' iz rokavičarskega usnja. /.../ Pri nas na Dunaju smo sicer zelo tolerantni, dasi morda ne preveč moralni, a taka noša bi bila pri nas izključena. /.../ Da se pokažejo pri nas na ulici tako 'oblečene' ženske, kakor hodijo pri Vas nemoteno okoli, imamo takoj hrup in trušč. Garantiram Vam, da se vsi vajenci, fijakerji in druge 'javne osebe' takim damam obesijo na pete ter jih spremljajo z velikim smehom in dovtipi, tako da bi morale bežati osramočene in bi morala intervenirati varnostna straža."³³

Urednik katoliškega Slovenca pa je k nazadnjaškim pogledom dunajskega kriminalista na modo Ljubljančank dodal še svoj komentar: "Ali ni to za nas sramota, da prekaša Ljubljana, dozdevno 'dolga vas', v takih stvareh veliko mesto? Nihče drugi ni kriv, da hodijo naše ženske tako na pol nage okoli, nego naše stariši in naši možje. Ti nabavljajo hčeram in ženam obleko ter imajo v rokah, izpremeniti smer te mode." Svoja patriarhalna stališča je podkrepil tudi z mislijo, da ta moda tudi ni lepa, temveč grda, "saj stoji v nasprotju z linijami ženskega telesa, z estetiko, z okusom. /.../ Ženstvo v naših mestih pa zastruplja s to svojo nemoralno nošo tudi kmetsko ljudstvo. Že vidiš po vaseh ob nedeljah pri naših kmeticah polagoma pojave te mode, kajti exempla trahunt ali slabi zgledi vlečejo. /.../ Kdaj se bode vendar naše ženstvo spametovalo? Morda takrat, kadar bodo začeli naši hudomušni čevljarški vajenci posnemati svoje dunajske 'kolege', ter zasmehovati ženske s tako modo na ulici? Ali so naše ženske res izgubile vsak čut za dostojnost, moralo, žensko čast?"³⁴

Dunajski kriminalist pa ni bil edini, ki se je zgražal nad modo Ljubljančank. Ves zaprepaščen in osupel je bil tudi nek skrivnostni, a "odličen jugoslovanski dostojanstvenik", ki je v članku *Moderna ženska moda* izrazil veliko skrb za usodo slovenskega naroda, ki ga je vse dotlej vedno postavljajl za zgled drugim narodom. Ko se je v junjskih dneh leta 1922 vračal z božje poti v Rim proti domu, se je ustavil tudi v Ljubljani, kjer ga je ob srečanju z dvema mladima gospodičnima spreletela neizmerna groza, saj sta bili, kot pravi, "tako nedostojno oblečeni, da nisem mogel verjeti, da se nahajam v Ljubljani. V prvi mah sem mislil: danes je sv. birma, pa sta morebiti dve ciganki izpod šotora, ki gresta na birmo. Ko sta pa začeli govoriti, pa sem spoznal, da sta dve pristni Slovenki, ki sta izgubili vsak čut za istinito lepoto, dober okus in dostojnost. Ko sem prišel v cerkev, sem z žalostnim srcem gorko molil Bogu, da razsvetli pamet katoliškim starišem, da ne bi pustili svojih otrok, da se oblačijo, boljše rečeno, ne oblačijo, kakor culukafri v Afriki. Prošel sem velik del Italije, pa take nespodobne noše, kakor v Ljubljani, nisem nikjer videl. Dobro pomnim, kaj so svoj čas

32 Slomšek, Krščansko devištvo, str. 27.

33 Slovenec, 15. 6. 1922.

34 Slovenec, 15. 6. 1922.

madžarski židi delali z našim narodom v Baranji. Uvajali so nesramno nošo, širili ne-nravnost in čez 50 let so pogubili ne samo osebe in rodbine, nego cele vasi. /.../ Katoliški stariši Slovenije! Ne ubijajte svoje dece in dece svojega naroda z nesramno modo!"³⁵

Moteče, neokusno in nedostojno oblečene ženske, njihove bubi frizure, nespodobno kajenje v javnosti in druge moderne zablode, ki so vnesle nemir v slovenske kraje, so katoliški moralisti seveda zasuli s ploho kritik. V katoliškem družinskem listu Mladika so že v prvem letu izhajanja pozivali mladenke, da naj ne pozabijo na spodobnost ter opozarjali na lažikulturo, ki je odplaknila tradicionalne noše in s tem tudi dostojnost. Mladike so pozivali, da naj ne padejo v mlakužo nemorale, da naj ne bodo lahko-miselne, razposajene in domišljave, ker s tem žalijo in odbijajo bližnjega. "Spodobnost obrača posebno skrb na obleko. Kako fini čut za spodobnost v obleki so imeli naši predniki. Ta fini čut se razodeva v lepih, dostojnih in trpežnih narodnih nošah in vezeninah. Moderna lažikultura je narodne noše zavrgla in jih nadomestila z raznimi nič-vrednimi capami in cunjami židovskega izvora. Lažikultura je zatrla domačo industrijo, zavrgla kolovrat med staro šaro, vzela dekletom veselje do vezenin lastnega izdelka. Poznavalci razmer trdijo, da se je z odpravo narodne noše začela odpravljati tudi tista nežna dekliška spodobnost, ki jih dela tako lepe in prikupljive."³⁶

Mladike so pozivali, naj z "nališpano obleko" nikar ne skušajo "prikriti pomanjkanje notranje, srčne lepote".³⁷ To se namreč ne spodobi, ker "lep okus zahteva mirno, harmonično priprostost, ki upliva na vso okolico blagodejno. Ne spodobi se /tudi/, da bi se suženjsko udajala modi. Verjemi bolj lastnemu okusu in zrcalu, kakor predpisom šivilje, spravi modo v svojo osebnost, ne pa svoje osebnosti v modo. Kako je mogoče, da bi mogli dve dami, ena velikega, druga majhnega stasa, nositi enak kroj, ki bi ene izmed njiju ne kazil!"³⁸ Skratka. Žensko mora "navdahniti le čut do lepote, da hrepeni po lepem oblačilu in ne gizdavost in želja vgajati drugim. Dekle, žena mora biti vedno snažno opravljena tudi tedaj, ko jo nihče ne vidi. /.../ Ne le za okolico in za družbo kaže okus; v prvi vrsti radi same sebe in iz ljubezni do lepega. Čim priprostejša si v svojej zunanosti in izberi, tem finejšo notranjost boš razodevala."³⁹

No, resen list kot je bila Mladika, se modi nikakor ni mogel izogniti, saj je brez nje "težko otvoriti kotiček za ženske". Toda kot moda seveda niso bili mišljeni "izrastki in zablode", ki jih je potrebno grajati, torej prekratka krilca, globoko izrezane jopice in drugo. Ne! Kot modo so si predstavljali "nepretiranosti v obleki, ki so pa lahko vseeno okusne in služijo ženskemu spolu še vse bolje kot spačenosti, preračunjene le na hip, ki pa nazadnje začno odbivati. Zato se taka moda tako naglo menja. Podobna je laži, ki učinkuje le, dokler ni razkrinkana."⁴⁰

Pisateljica Lea Fatur pa je v zvezi z modo in dostojnostjo opozorila še na škodljivost modnih novosti za zdravje. V kratkem zgodovinskem orisu je opozarjala, da so nedostojno oblečene ženske s trdo besedo ožigosali že stari preroki, obsojali pa so jih tudi stari Grki in Rimljani. Razgaljanje je bilo sramotno in tudi za kulturni svet po veliki vojni naj bi po njenem mnenju veljalo pravilo: "Vsaka životna oblika, ki loči spol od spola, se mora zakrivati. O modi, ki razgalja celo področje (pazduho) pri ženskah, niti

35 Slovenec, 11. 6. 1922.

36 Mladinka bodi spodobna in uljudna, Mladika, leto I, 1920, str. 27.

37 Prav tam, str. 30.

38 Kaj se ne spodobi. Žepna knjižica o razvadah in pregreških proti lepemu vedenju po raznih virih sestavljeno, izdal in založil Vedež, Maribor 1922, str. 32.

39 Gizela Ferjančič Belinger, Okus in moda, Mladika, letnik III, 1922, str. 28.

40 Mladika, letnik II, 1921, str. 207.

ne govorim ne. Da je to skrajna neokusnost, je dognana stvar. Da so tam skrite žleze, ki mnogo prehladov zabranijo, vedo zdravniki. In če te varnostne jezove zoper prehlad izpostavljaš nalašč prehladu, ti ni pomagati. /.../ Tudi rame so jako občutljive. Trganje v ramah in v kolenih je mučno. In kako naj se ne prehladi ženska, ki hodi sicer vsa zapeta, pa se pokaže naenkrat na plesu, v gledišču vsa razgaljena? Žleze na ženskih prsih so silno občutljive; oprsje in vrat sta preprežena z žilami in žilicami, katerim je dovolj, da stopiš vroča na prepih. /.../ Koliko ljudi je umrlo, ker so slepo šli za modó, ki ukazuje zdravemu in bolehnemu isto nošo. /.../ Še nikdar ni ponižala modó ženskega dostojanstva tako globoko in še nikdar ni bila zdravju tako škodljiva. Ženski organizem ni tak, da bi mogla hoditi ženska v mrazu v tenki dokolenki, prozornih nogavicah in igračkastih šolenčkih."⁴¹

Poleg skrbi za zdravje pa so se pojavili tudi strahovi, da bi ženska tedanje, izrazito "patriarhalno ustrojene" dobe postala preveč podobna moškemu. Ženska moškost naj bi se na zunaj kazala v kratkih laseh, moških hlačah pri športu, ozkih oblekah in jopicah, ki so kakor moški jopiči, pa v ovratnikih s pentljami, majhnih klobučkih in cigaretah. Vse to naj bi kazalo, kako postaja ženska podobna moškemu.⁴²

Povsem naravno je bilo, da si je katoliška cerkev tudi v času po veliki vojni prizadevala ohraniti vodilno vlogo na področju vzgoje. Starše je neprestano opominjala, naj naraščaj primerno vzgajajo in med drugim tudi spodobno oblačijo. Marija Bartolova, denimo, je v že omenjenem spisu *Žena in nravni prerod* glavno nalogo pri vzgoji namenila ženam in materam. "Kakršna je žena, tako je družinsko življenje, taka vobče moralnost. Na ženo se mora polagati največja važnost, ako se hoče, da bo narod moralno in telesno zdrav. Začeti se mora skrb že pri vzgoji malih deklic..." Bartolova je zabičala materam: "Ne oblačimo svojih hčerk kakor punčike za izložbo, ne razkazujemo jih v novih oblekah in ne dovoljujmo, da se postavljajo v novih krilcih pred otroki, ki ne morejo biti tudi tako oblečeni."⁴³

Bartolova v nedostojni obleki in drugih nemoralnostih tudi ni videla rešitev aktualnega ženskega vprašanja. Rešitev zanjo "ne obstoji v pristrizjenih laseh in v kajenju, marveč v učenju in delu, s katerim se živi lahko ženska samostojno in s katerim koristi svoji rodbini, svojemu narodu, svoji domovini. V delu, pridnosti, izobrazbi, v tem naj se kaže emancipacija našega ženstva!" V času, ko so se še čutile posledice krute velike vojne in je ljudi še trla splošna draginja, se je Bartolova zgražala tudi nad dejstvom, da "hodi naše ženstvo preveč luksurijsno oblečeno, ali vsaj stremi za luksuzom, in je nesrečno, če si ne more privoščiti, kakor si želi." Ženske je pozivala k skromnosti: "Zadovoljite se z oblekami in klobuki, katere že imate, pre naredite, popravite jih, pa štedite. /.../ Naše mlade hčerke naj vedo, da je mladost že sama na sebi lepa, zato ji ni treba ne svile, ne baržuna. Povejmo našim hčeram, da naj se ne pokore slepo vsaki neumnosti, ki jo s seboj prinaša najnovejša moda, temveč naj se oblačijo dostojno, stanu, letom in svoji osebi primerno. Naj ne nosijo na ogled svojih golih udov!"⁴⁴

Povsem naravno pa je bilo tudi, da so nemoralni modí po mnenju katoliških moralistov botrovali takratni, zlasti tuji modni listi,⁴⁵ po katerih so ženske podobno kakor po prepovedanih sadežih vse preveč rade posegale. Krivdo za moralno sprevr-

41 Lea Fatur, *Moda, zdravje, dostojnost*, Mladika, letnik IV, 1923, str. 271–272.

42 Mladika, letnik VI, 1925, str. 318.

43 Marija Bartolova, *Žena in nravni prerod*, Prerod, leto I, št. 5, 1922, str. 73.

44 Prav tam, str. 74–75.

45 O domačih glej: Maja Gombač, *Slovenke in moda v času pred drugo svetovno vojno in po njej*, v: *Ženske skozi zgodovino*, Zbornik referatov, 32. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, ur. Aleksander Žižek, Celje 2004, str. 109–124.

ženost nespodobno oblečenih žensk so nekateri preprosto naprtili Judom. Judje so bili zanje večni nasprotniki, črne ovce, krivci za vse. "Cape in cunje židovskega izvora"⁴⁶ so bile njihovo maslo, o modnih časopisih, ki so imeli "veliko privlačnost med ženstvom zlasti po mestih", pa je nazadnjaški Bogoljub ob izidu prvega katoliškega modnega časopisa npr. menil: "Na tem polju – tako sodimo – ima židovstvo bogato žetev. Izlepa se ne sliši, da bi bilo kako tako podjetje v katoliških rokah. Meseca novembra je pa vendar začel izhajati katoliški modni časopis v nemškem jeziku: Blätter für Kleid- und Heimkultur (List za negovanje obleke in doma). Na uvodnem mestu beremo: 'V času, ko tako pogrešamo nežnočutnosti, ko je tako malo zavesti za odgovornost, hočemo biti me katoliške čuvarice ženske časti in ženstva. Iz naše srede naj izgine vsaka lahkomišljenost in nerazsodnost; držati se hočemo prave usmerjenosti nasproti temu, kar moda brez izbire spravlja na trg. Uporabiti hočemo vso oblikotvorno moč, da preprečimo obsodbe vredne modne vplive.' – Katoliški modni časopis naj utira pot dostojni modi!"⁴⁷

Tudi v Našem čolnici, glasilu Prosvetne zveze na Goriškem, ki se je ves čas svojega delovanja (1922–1927) borila proti nemoralni modi,⁴⁸ so radi obujali spomine na prelepo narodno nošo in to predvsem zato, ker "v naših dneh zlasti ženstvo suženjsko drvi za judovsko modo".⁴⁹

Oktober leta 1925 so o nedostojni noši v cerkvah razpravljali tudi na škofovski konferenci v Zagrebu in sklenili, da je treba ukrepati v vseh katoliških škofijah kraljevine SHS.⁵⁰ Aprila 1926 so tudi na konzistorialni seji v Ljubljani sklenili, naj škofijski ordinariat nemudoma izda "svarilo zoper današnjo pohujšljivo žensko nošo". Ta je vsem župnim uradom v škofiji poslal tablice in tiskovine z "opominom glede ženske noše za cerkev" in "svarilom proti nespodobni obleki" ter naročilom, da se tablice nabijejo na cerkvena vrata.⁵¹

Kot zanimivost naj omenim, da je maja 1926 škofijski ordinariat opozoril trnovskega župnika Frana Saleškega Finžgarja, naj na cerkvena vrata obesi "opozoritev glede ženske noše v cerkvi". Finžgar je na ordinariat poslal dopis, da tega doslej še ni storil predvsem zaradi treh vzrokov:

"1) V tukajšnji cerkvi ni bilo doslej ne enega slučaja, ki bi ga katerikoli izmed tuk. duhovnikov opazil, kar bi povzročalo potrebo izvešanja takega opomina. Velika večina obhajank (Trnovčanke, Krakovčanke, Barjanke) se oblači po kmečko (z ruto na glavi), druge pa, meščansko oblečene, niso nikdar prekorabile predpisane meje resnobnosti.

2) O noši, ki je spodobna za cerkev, je podpisani že davno pred ordinarijatom opozorilom govoril dvakrat ženam Marijine družbe, dvakrat na leci. Tudi je o tem

⁴⁶ Prim.: op. 36.

⁴⁷ Bogoljub, jan. 1926, str. 23. Kot orožje v boju proti nenravnosti v modi pa naj ne bi uporabljali samo katoliški modni list, temveč tudi katoliške krožke šivilj, ki bodo šivale samo spodobne obleke. V isti številki Bogoljuba (str. 18) so kot vzorni primer boja proti nemoralnosti v modi navajali akcije v sosednji Italiji: "Glavno predsedstvo katoliške ženske mladine v Italiji je začelo boj proti nedostojni ženski noši. Razpisane so nagrade za primerne in dostojne ženske kroje. Nekateri krožki so že priredili razstave lepih modnih oblek ter povabili na ogled osobito šivilje in krojačice. Drugi krožki so ustanovili odseke za šivilje, ki se zavežejo, da bodo izdelovale samo tako obleko, ki ustreza cerkvenim predpisom."

⁴⁸ NŠAL, Škofijski arhiv, Škofje, Anton Bonaventura Jeglič, fasc. 40, Spomenica Vrhovnega sveta krščanskih organizacij Slovencev in Hrvatov v Italiji o vprašanju katoliške akcije, ki se je glasno sprejela na zborovanju Vrhovnega sveta dne 1. junija 1927.

⁴⁹ Naš čolnici, leto V, Gorica 1927, št. 3, str. 79.

⁵⁰ Konferenca katoliškega episkopata kraljevine SHS so potekale od 13. do 19. oktobra 1925. – Slovenec, 21. 10. 1925; Anton Bonaventura Jeglič, Dnevnik, 31. 10. 1925.

⁵¹ NŠAL V. – Spisi škofijske pisarne; versko npravstvene zadeve (1860–1940) – Dopis stolnega prošta A. Kalana škofijskemu ordinariatu z dne 20. 4. 1926.

dvakrat pisal v po Ljubljani zelo razširjeni Mladiki. To omenja zato, da dokaže korektno uvidevnost glede zablod v modi.

3) Trnovo, dasi spada k Ljubljani, je tako nemestno, da ni mogoče meriti razmer z merilom stolnice. Zdi se mi, da bi taka tablica naše, v modi doslej tako dostojne obhajanke le žalila."

Finžgar je ordinariatu sporočil, da v trnovskem primeru ne gre ne za "župnikovo zanikrnost in še manj kak odpor". Na koncu pa je izjavil, da bo "zaradi enotnosti takoj obesil tablico na vrata, če mu naslov blagohotno sporoči, da li so se te tablice dostavile vsem župnijskim cerkvam in so jih rectores ecclesiarum tudi izvesili."⁵²

Maja 1926 je tudi papež Pij XI. "z vso odločnostjo in resnostjo priporočal v svojem nagovoru o priliki, ko so se mu po starem običaju predstavili rimski postni pridigarji, naj povzdignejo svoj glas zoper nedostojnost v ženski obleki, ki je naravnost sramota. 'Varujte čast hiše božje' – je zaklical sv. oče – 'branite pa tudi čast dušnega svetišča, ki se tolikrat oskrunja vsled pomanjkljive modne obleke. Več resnosti in ostrosti je v tem oziru treba zahtevati tudi od zavodov in vzgojevališč...'"⁵³ Sveti oče se je sploh zavzemal proti nedostojni modi. Potem ko je npr. linški škof Gföllner poslal v Rim vzorec oglasa, ki ga je naročil nabiti na vsa cerkvena vrata po škofiji, mu je sv. oče čestital in izrekel zahvalo, da se na vso moč trudi zatreti nenravno žensko modo ter si prizadeva, "da bi se ženstvo vrnilo k prejšnji dostojnosti v obleki."⁵⁴

V letu 1928 je papež, ko je sprejel italijanske zastopnice dekliške mladinske zveze, pohvalil tudi njihovo skrb za poštenost in dostojnost v noši in pristavil še pomenljive in značilne besede: "Če je ženstvo izgubilo čut za dostojnost, skromnost in čistost, se je to zgodilo vsled tega, ker je izgubilo smisel za lastno čast."⁵⁵

Da bi zaustavili "povodenj nemoralnosti v obleki", so leta 1926 podobno kot v omenjeni linški škofiji tudi po cerkvah ljubljanske škofije izvesili sledeča opozorila: "Moje svetišče spoštujte!" (Lev. 26, 2.) Ko prihajate v cerkev, se spomnite, da je cerkev hiša božja. Nespodobnost v obleki žali svetost kraja in pohujšuje vernike. Ženske, pristopajoče k spovedi in sv. obhajilu, ne smejo biti razgaljene, rokave pa naj imajo vsaj do komolcev; deklicam mora krilo segati vsaj do kolen, drugače se ne bodo pustile k sv. zakramentom."⁵⁶

Še bolj konkretni pa so bili v goriški nadškofiji, kjer so bila razglašena sledeča "pravila dostojne noše v cerkvi in zunaj cerkve:

1. Ženska imej v cerkvi glavo pokrito.
2. Obleka bodi do vratu zaprta.
3. Rokavi naj segajo čez komolec, vsaj do srede lakti.
4. Krilo naj sega čez koleno vsaj eno ped.
5. Nogavice naj ne posnemajo barve kože in naj ne bodo prozorne.
6. Obleka, ki oblike telesa bolj kaže kakor zakriva, ni dostojna."⁵⁷

Katoliški škofje na čelu s papežem so torej neprestano grajali in zavračali žensko obleko, ki ni bila usklajena s pravili krščanske npravstvenosti. Tako ustno kot pisno so svarili pred zablodami ter opozarjali na grešnost, ki je združena z nemoralno modo in skušali preprečiti "pohujšanje, ki se prav na ta način tako močno širi". Ženske, ki so

52 NŠAL V. – Spisi škofijske pisarne; versko npravstvene zadeve (1860–1940) – Finžgarjev dopis z dne 20. 5. 1926.

53 Bogoljub, maj 1926, str. 117.

54 Janez Kalan, Slovensko dekle. Kažipot našim mladenkam, Maribor 1929, str. 157.

55 Prav tam.

56 Prav tam, str. 159–160.

57 Prav tam, str. 159.

podlegle čarom spotakljive mode, so opozarjali, da bodo izgubile "npravno rahločutnost, ono diko, ki ji daje pravi ugled in veljavo. Izguba npravne rahločutnosti je pa začetek še večje nesreče. Ko ta rahločutnost splahne, se maje tudi naravna sramežljivost, ki je dotlej varovala svetišče čistosti. Torej že vsled prevelike svobode v obleki se ženska oseba postavi v nevarnost, da izgubi čast in dobro ime."⁵⁸

Čuvarji božjih zapovedi, papež in škofje, so torej hoteli preprečiti pohujšanje, ki ga širi ženstvo z nesramno obleko. Najhujše so bile namreč skušnjave, ki jih je spotakljiva ženska moda povzročala drugemu spolu. "Če je obleka namenoma in proračunjeno tako prikrojena, da draži in moti, ali ne velja taki osebi strašna beseda Zveličarjeva o pohujšanju? /.../ 'Bolje bi bilo, da bi se ji obesil mlinski kamen na vrat, in bi se potopila v globočino morja!' (Mt 18, 6.)"⁵⁹

Z novimi cerkvenimi odredbami je cerkev posegala na eno temeljnih področij vsakdanjega življenja, na področje oblačilne kulture. "Gibanje za poštenost v modi" se je najprej začelo v "dobrih katoliških društvih", ki so s svojimi lepimi zgledi in besedo med krščanskim ženstvom marsikje dosegla "lepe uspehe". Cerkev je tudi pozivala, da naj se boj ne omeji samo na zunanost. Zlasti krščanske mladenke in gospodične naj živijo tudi "bogaboječe in čisto življenje". Ženstvo, ki je zlasti v poletni dobi vse prerado pozabilo na dostojnost v obleki, so pozivali, naj bo bolj pametno in previdno, dostojno in ponižno. Krščanske ženske, zlasti pa mladenke, naj nikar ne razkazujejo svojega umrljivega telesa, ko vendarle vsi vemo, da se bo treba enkrat zaradi tega zagovarjati pred strogim sodnikom. "Dajajmo tudi v noši in obleki lep zgled naši mladini, ki se rada ravna po tem, kar vidi pri starejših. Posnemajmo v skromnosti in preprostosti nebeško vzornico Marijo!"⁶⁰

Izvajanje novih cerkvenih odredb v vsakdanji praksi pa je bilo seveda različno. Fran Saleški Finžgar je, kot smo videli, škofijskemu ordinariatu sporočil, da so razmere v zvezi z modo v "nemestni" trnovski župniji spodobne in da bi "tablica" z opozorilom o spodobni obleki v cerkvi njegove dostojne obhajanke le žalila. Povsem drugače pa je bilo, denimo, v Rihembergu (Braniku) na Goriškem. V goriški nadškofiji so namreč nastopali precej bolj rigorozno kot v ljubljanski škofiji. In tudi obisk cerkva je zavoljo nastopanja proti nesramni modi (vsaj med mladenkami) nekoliko upadel:

"Nove škofijske odredbe, ki prepovedujejo dekletom vstop v cerkev, ako niso pokrita ter ne nosijo zadosti dolgih in ne pretesnih kril ali prozornih nogavic, so naša dekleta precej živo zadela. Posebno ker se v naši fari te odredbe izvajajo jako energično. Ob nedeljah pri maši ali pa pri popoldanski službi božji sta nalašč zato postavljena na cerkvenem pragu dva moža, ki stražita in z bistrim očesom premotrta vsako dekle od glave pa do pete, če je dovolj spodobno oblečeno za vstop v cerkev. In marsikatero dekle jo je moralo odkuriti domov namesto v cerkev." Trmoglava dekleta kljub jezi staršev in župnika niso popustila ter sklenila, da rajši ne gredo v cerkev, "kot bi si dala napraviti dolgo in široko krilo ter bi menjala nogavice in bi hodila pokrita v cerkev". Obisk cerkve je zato upadel. Tržaška Edinost pa je dala prav župniku, "ko nastopa tako strogo v tem pogledu, kajti bilo je res nekaj takih deklet, katera so se resnično preveč nedostojno oblačila – ne samo za na cesto, pač pa tudi za v cerkev. To svojo modo so povečini prinesle iz Trsta ali pa kakega drugega mesta. Župnikova akcija je imela precej uspehov, še več pa bi jih, če bi stariši moderniziranih mladenk naredili pravočasno in še delali svojo vzgojiteljsko dolžnost."⁶¹

58 Prav tam, str. 156.

59 Prav tam.

60 Prav tam, str. 159.

61 Edinost, 27. 12. 1927.

Zatiranje nesramne mode s strani katoliške cerkve ni prineslo večjih uspehov. Prodor mode je bil nezadržan in kot je na začetku tridesetih let preteklega stoletja v svojem moralističnem spisu skrušeno ugotavljal goreč bорец za obnovo spodobnega in moralnega življenja na Slovenskem Janez Kalan, je bil ves takratni moderni svet pogrznjen v nenravnost in nevero, s to belo kugo pa okužena skoraj cela dežela. Kalan je ogorčeno zapisal, da "ljudje, ki hodijo po drugih deželah, vedo povedati, da ne vidijo nikjer take gizdavosti in sramotne nagote kakor v Ljubljani in na Slovenskem. Niti v Parizu, pravijo, ne! Posebno pa ne po cerkvah. Seveda ravno pri nas, pri naši revščini, nam je te bahave gizdavosti prav treba!"⁶²

Kalan je modroval, da izrodki mode kažejo duha svoje dobe, da takratna moda ni bila samo neokusna, temveč predvsem nemoralna "moda vlačug" (Dirnenmode), ki "draži počutnost, da vzbuja nečiste nagone". In taki modi kot opice sledijo tudi katoliške ženske, enako kakor tiste, ki ne poznajo nobene božje zapovedi. Moda je zlo, ki si ga je izmislil vrag s svojimi pomagači, zlo, ki ruši moralo in z moralo vero. Zgrožen je ugotavljal, da se poklicana oblast kaj malo ozira na javno nenravnost in ne preprečuje nenravnih in nespodobnih izgedov, da hodijo npr. kopalci v kopalnih oblekah izven kopalnišča. Zato je pozval Katoliško akcijo, naj bo pozorna na te nesramne grehe in oblast nanje tudi venomer opozarja. Katoliška akcija se mora upreti nemoralni poplavi na vsej črti: v literaturi, v igrar, v kinu, v športu, v govorjenju in seveda – v modi. Divjaško nagoto je treba preganjati s koprivami, ki so "res jako zdravilno mazilo" za tako nesramnost. Nemoralnosti, nečistosti, pohotnosti in drzni nesramnosti je skratka treba pristriči peruti ter se boriti za krepost, čistost in dostojnost.⁶³

Janez Kalan je videl rešitev "le v radikalnem krščanstvu", ne pa v tem, da smo moderni in da "plavamo s tokom sveta". Motilo ga je, da se je nesnaga mode, ki ubija najlepše in najprikupljivejše ženske čednosti (sramežljivost, skromnost, ponižnost, čistost), razlila že na kmete in pravi: "Včasih, če se je mestno prebivalstvo pačilo, je vsaj na deželi vladala pamet in poštenje. Smejali smo se mestni spačenosti, ki pa je bila še nedolžna v primeri s sedanjo. Danes pa so podrte vse zatvornice pokvarjenosti."

Da bi se rešili z nesramno modo prežetega modernega Babilona, je Kalan pozval Katoliško akcijo, naj se energično spusti v boj zoper izrodke nemoralne mode.⁶⁴

Več kot desetletje kasneje je Janez Kalan kot predsednik Lige dostojnosti tožil, da "javna morala pada od leta do leta. Nespodobnost nastopa tudi zato vedno bolj drzno, ker je popolnoma svobodna, ker vsi na to molčimo, ker se ji nihče ne zoperstavi. Med drugimi nespodobnostmi je zlasti noša deklic v mestu taka, da bije v obraz vsaki dostojnosti in zdravi pameti. In take hodijo tudi v cerkev. Pa tudi dečki, celo bolj odrasli, hodijo v hlačicah, ki niso večje kakor plavalne, kar je za božjo hišo tudi nedostojno. /.../ Otroci vernih staršev so oblečeni enako nedostojno kakor oni, ki cerkve ne poznajo. Ljudje so izgubili čut za dostojnost in sramežljivost. Tudi verni ljudje poslušajo predpise mode mnogo bolj zvesto kakor predpise Cerkve. Če Cerkev nima nikakega vpliva na one, ki v cerkev ne hodijo, naj bi vsaj vernike opominjala na tozadevno njih dolžnost. /.../ Člani Lige dostojnosti so izrekli željo, naj bi se po cerkvah nanovo izobesili predpisi glede dostojne noše. A ker samo to ne bo dosti izdalo, naj bi bila v vsaki cerkvi eden ali dva moža, ki bi nedostojno oblečene otroke in po potrebi tudi druge ljudi na nepristojnost opozarjala, in če bi to ne pomagalo, tudi iz cerkve spravila, kakor to delajo v Italiji. Da bi imeli ti možje potrebno avtoriteto, naj bi nosili na rokavih belo-rumene trakove z napisom Reditelj, kakor jih imajo pri vsaki večji

62 Janez Kalan, Kvišku zdaj dežela vsa! Beseda o Katoliški akciji, Ljubljana 1931, str. 101–102.

63 Prim.: prav tam, str. 98–101.

64 Prav tam.

izvencerkveni prireditvi. S tem bi se pri nas vpeljali cerkveni reditelji, ki so za lep red v hiši božji tako potrebni."⁶⁵

Razpravljanja o nedostojnosti ženske mode so trajala še naprej. Nekaterim se ukrepi, ki jih je predlagala Kalanova Liga dostojnosti, niso zdeli umestni, ker "mladina, ki nosi res nedostojno obleko, ne hodi v cerkev" in "kar je hodi, ne bo spremenila obleko, ampak ne bo več hodila v cerkev". Sploh pa bi predlagani reditelji "prej škodovali kot koristili. Mislimo na razne smešne scene, ki se bodo vršile! Če bo reditelj strog, bo mnogo mladine odvrnil od cerkve, gotovo včasih tudi brez potrebe, če bo manj strog, bo brez dela. Bodo imeli reditelji pravo sodbo? Ali se bo ravnal po svojem 'pohujševanju' ali po pohujševanju ljudi? Itd."⁶⁶

Kalanovi Ligi dostojnosti so namignili, da je na področju javne morale poleg teh malenkosti veliko več prednostnih vprašanj, s katerimi naj bi se ukvarjal versko-nravstveni svet.⁶⁷ Ženska nečimernost, ki se pokorava kruti kraljici modi, da ni nič novega, nenavadnega in neobičajnega. Bila je torej trdovraten pojav, ki je vztrajal tudi v izrednih vojnih razmerah. Mnogi so jo razglašali kar za stalnico zgodovine. Slabih dvajset let prej so npr. kritiki nespodobne mode v Mladiki ugotavljali: "Kdor bi sodil, da je moda in lišp sedanjega časa nekaj novega, bi se motil. Gizdavost ženske sega nazaj tako daleč, kakor sega zgodovina človeštva."⁶⁸

65 NŠAL V. – Spisi škofijske pisarne; versko-nravstvene zadeve (1860–1940) – Dopis Janeza Kalana škofijskemu ordinariatu z dne 20. 7. 1942.

66 NŠAL V. – Spisi škofijske pisarne; versko-nravstvene zadeve (1860–1940) – Dopis škofijskemu ordinariatu v Ljubljani z dne 12. 8. 1942.

67 Prav tam.

68 Mladika, letnik V, 1924, str. 68.